

Vem var Birger Sjöberg?

AV EVA HÆTTNER AURELIUS

Han såg ut som Medelsvensson skrev Ivar Harrie en gång om Birger Sjöberg – sällan har en författares yttre varit så vilseledande.

Hans litterära karriär var kort: den inleddes 1922 med debuten *Fridas Bok*, där den underbara ”Den första gång jag såg dig” fanns med. Karriären fortsatte två år senare, 1924, med bästsäljaren *Kvartetten, som sprängdes*, romanen om 1920-talets finansbubbla, skildrad både som komedi och tragedi. Två år senare, 1926, kom så den magnifika diktsamlingen *Kriser och kransar*, en av den svenska modernismens portaler.

Med detta var karriären slut. *Kriser och kransar* kritiserades hårt av tidens tongivande kritiker. Ord som pekor och dårdikt fälldes om den. Det var ord som tog Sjöberg hårt. Han gick in i djup depression och dog på Växjö stadshotell Valborgsmässoafton, 1929, blott 44 år gammal. Han hade då precis tilldelats Samfundet De Nios stora pris, men fick aldrig reda på det, budskapet om priset nådde honom för sent.

Kort men innehållsrikt

Hans verk, de tre böckerna, är sinsemellan mycket olika: från idyll till svartaste tragedi, från den enklaste skillingtrycksposi till det avancerade bildspråket i *Kriser och kransar*, från parodi till modernism. Denna korta karriär och detta dramatiska, spänningsfyllda författarskap, de tre böckerna, har således åstadkommit av en människa som såg ut som Medelsvensson. Vem var han, hur kan man förstå och förklara detta verk? Det är frågor som ständigt sysselsatt forskningen om Birger Sjöberg liksom hans läsare, och aldrig lär vi få några definitiva svar.

Böcker om Sjöberg och hans verk

August Peterson inledde med den stora biografen *Birger Sjöberg. Den okände* (1940) med att peka på Sjöbergs komplicerade personlighet och det såriga minnet av frieriet till Karin Lustine år 1907. Gunnar Axberger svarade i

Lilla Paris' undergång. En bok om Birger Sjöberg (1960) att Birger Sjöberg var ett barn, med ovanligt känsliga sensorier. Johan Svedjedal underströk i sin tur i biografen *Skrivaredans* (1999) hur okunnig Sjöberg tycks ha varit om bokmarknadens mekanismer, ytterligare ett drag som förstärker bilden av Sjöberg som ett barn. Själv har jag lyft fram Sjöbergs språkliga förmåga, hans oerhörda lyhördhet för det litterära språkets alla klichéer och former i *Fridas visor och folkets visor* (1985) och *Vägen till Kriser och kransar. Parodins grepp och driftens bilder hos Birger Sjöberg* (2010).

En diktare som dröjer sig kvar

Birger Sjöbergs bana liknade ingen annan svensk diktare: snabbt, likt en glänsande och bländande komet dök han upp på den litterära himlen, lika snabbt som en komet försvann han. Men hans tre böcker har ständigt funnit nya läsare, liksom de postuma böckerna: *Fridas andra bok*, från 1929 där de fina ”Trodde min Frida rätt, är döden ett bekymmer” och ”Längtan till Italien” finns, *Minnen från jorden* från 1940 där dikten om pekoralis-terna, om konditor Ofvandahl finns: ”I himlens klara sal/där goda tankar blomma/jag och konditor Ofvandahl/få vila bland de fromma”, och till sist *Syntaxupproret* från 1955.

Birger Sjöberg deltog i modernisternas uppbrott från det traditionella litterära språket. I *Kriser och kransar* hade han försökt gestalta det poetiska språkets villkor: Det är Ord om befrielse från språkets bojer.

Birger Sjöberg-sällskapets årsböcker, se www.birgersjoberg.se

Eva Hættner Aurelius

Ordförande i Birger Sjöberg-sällskapet och professor i Litteraturvetenskap vid Lunds universitet. Hon har bl.a. skrivit *Vägen till Kriser och kransar. Parodins grepp och driftens bilder hos Birger Sjöberg* (Stockholm: Makadam 2010) se särskild artikel på s. 26.



Birger Sjöberg, kostymerad som Don Lorenzo, i en liten pjäs han skrivit själv. Bilden togs, troligen av honom själv, under hans lärlingstid hos fotografen Vikner.

Den motvillige kändisen

AV JOHAN SVEDJEDAL

Han var 1,68 lång, med cendréfärgat hår och gråblå ögon. Klädseln höll han prydlig, fast inte snobbig. Uppe i medelåldern hade han blivit korpulent. Spelande och ängsliga ögon, instängda i ett ansikte av det slag man kunde se överallt. Tills man tittade närmare efter såg han ut som Medelvensson.

Uppväxt i en sömning småstad

Birger Sjöberg, f 1885, var mellanbarnet i en småborgerlig familj med tre söner. Hans pappa Gustaf och mamma Anna drev en liten manufakturhandel i Vänersborg, en småstad på dekis. Företagets affärer drogs med i den allmänna eftersläpningen och gick vid sekelskiftet omkull – och Birger togs ur skolan.

Ingen kan påstå något skolljus därmed släcktes: hans fyra år i stadens läroverk var en prövning, både för honom och för lärarna. Vännerna minns honom som en minst sagt underlig elev, som kunde sitta och stirra ut genom fönstret en hel lektion och sedan på rasterna beskriva hur egendomligt grenarna och löven rört sig i träden. Hans slutbetyg var närmast grandios i sin uselhet – toppat med ett C i flit.

Tretton år gammal måste Birger börja arbeta, först i familjens butik, därefter i en fotografiateljé i Vänersborg och ett år på olika platser i Stockholm. Sedan återvände han till Vänersborg som typograflärling och butiksbiträde. Men allt var bara födkrokar medan Birger ägnade sig åt sitt verkliga arbete – att skriva.

Frän – kritik mot vänersborgarna

Sjöbergs var en familj som slukade böcker och vecko-tidningar. Birger hade det särskilda litterära tonöra som gjorde att han både kunde härma litterära storheter och driva med dem – samma förmåga som han hade i musiken. Tillsammans med skolkamraterna startade han, bara 14 år gammal år, den handskrivna tidningen *Frän*, som gavs ut varje lördag i flera år. Birger bidrog med parodier på klassiska dikter och en serie satirer om lärarna i Vänersborgs läroverk. I serien ”Vänersborgare”

gick Sjöberg över till prosa och nya grader av elakhet. Av sin matematiklärare minns Sjöberg hans leende, likt ”en gödselbondes leende i feberyrsel” och hans ”hesa droskkuskskratt”.

”God morgon Strindberg!” Så inledde bäste vännen Bertel Hallberg ett brev till Birger från denna tid. Det var samhällskritikern, rabulisten och sanningssägaren Strindberg som pojkarne beundrade. Men hälsningen visar också Birgers roll bland kamraterna.

Frida gör entré

Det var nu Birger Sjöberg drabbades av sitt livs stora förälskelse: Karin Lustine, dotter till en regements-trumslagare med franskt påbrå. Mörkhårig och vacker hade hon många beundrare. Hon tyckte att Birger var omanlig, litet löjlig, ingen man gifte sig med. Men Birger var som hypnotiserad av henne. Livet igenom skulle han återvända till minnet av den mörkhåriga, lite koketta skönheten.

Birger började sjunga sina visor, ackompanjera sig på gitarr och uppträda vid fester, som folkdiktaren ”Päta”, det smeknamn han hade bland kamraterna.

Storebror Gösta arbetade på högertidningen Stockholms Dagblad, varför hela familjen Sjöberg flyttade till Stockholm. Snart hade Birger inte bara dikter i dagbladet utan också arbete där – trots att Gösta varnade honom för att förstöra sin poetiska begåvning med att harva i dagsjournalistik.

Birger lärde sig till journalist, men nu började också Fridavärlden växa fram. Han hittade på ett nytt poetiskt alter ego, Carl-Victor, som skrev förälskade rimbrev till sin Frida hemma i småstaden. Snart var han lika beundrad bland kollegorna som han varit bland kamraterna i Vänersborg.

Erhöll korgen

Fylld av sina framgångar reste han hem till Vänersborg 1907 för att fria till Karin Lustine. (Läs mer om hur illa det gick i *Det fatala frieriet* på s. 18) Avslaget lär inte ha



Vårans klubb kallade Birger Sjöberg detta glada kamratgäng i Vänersborg 1906.

kommit som någon chock. Men känslan av att ha gjort sig löjlig kom Birger Sjöberg inte undan. Åren som följde skrev han flera noveller om frieriet, till sist ett litterärt bravurnummer som flöt in i romanen *Kvartetten, som sprängdes*.

Den Frida som Birger skapade i sina dikter var självfallet ingen blåkopie av Karin – först och främst var hon en poetisk låtsaskamrat till Birger. Själv beskrev han Frida och Carl-Victor som två små trädockor som han kunde ta fram ur fickan och leka med när han ville. Skenbarligen blev Frida snart verkligare för honom än Karin. Den ljushåriga och blåögda Frida, lite naiv men befriande vardagsklok, blev alltmer huvudpersonen i hans diktning. Skrivbordet fylldes med dikter som var ömsom sentimentala, ömsom parodiska, ömsom livsgrubblande. Men att försöka publicera dem brydde han sig inte om.

Goda tider, högt spel

1907 flyttade familjen Sjöberg ner till Skåne. Birger blev anställd på *Helsingborgs-Posten*, som kåsör och journalist, men tryckte nästan inga dikter. Skrivandet blev något för skrivbordslådan – vardagen hade kommit emellan, precis som Gösta varnat för.

Under världskriget blev aktiespekulerandet plötsligt en angelägenhet långt utanför börskretsarna. Alla ville bli rika som gulaschbaroner. Birger och hans vänner med insiderkunskaper bildade ett konsortium. Pengar hade de inga, men bankerna lånade gärna ut – vinsten var ju säker!

Pengarna strömmade, festerna blev allt vidlyftigare, man åt gott, drack mycket, gjorde upp storstilade framtidsplaner. Tills botten gick ur marknaden "Svarta dagen" som Birger hade förutspått i en visa några år tidigare. Då hade folk bara skrattat åt själva tanken:

*Svarta dagen då allt blir svart – falleralla
Får man sota för man var smart – falleralla
Kinder blekna och hjärtan blifva så kalla
faller en faller allihop – falleralla.*

Kärlek och köttbullar

Efter mammans död anställde familjen en hushållerska, Anna Rosdahl. Hon skulle stanna hos Birger till hans död – en surrogatmamma som passade upp, lyssnade på hans visor, skämde bort ungarne med kärlek och köttbullar dygnet runt när han hade sina skrivperioder – en märklig symbios, men helt utan erotiska övertoner.

När också pappan hade dött 1917 flyttade de två ut till

ett hus i Ramlösa, en idyll utan moderna bekvämligheter. Birger Sjöberg vägrade ha telefon för att slippa störas av redaktionen.

Livet i Ramlösa gav honom möjlighet att samla sig som konstnär: han började spela cello, skrev på sina visor, drömde om att ge ut en bok. Åren som kom framträdde han som middagsunderhållare för Helsingborgs-societeten – men själv kände han sig som en utböling, en obildad murvel bland fint folk.

Sjöberg skrev nu de flesta av visorna i debuten *Fridas bok*, som kom ut strax före jul 1922 och blev en av årets stora succéer. Framgången överraskade alla, inte minst författaren. Recensionerna överträffade varandra i superlativer, mysande förläggare beställde nya upplagor, visorna sjöngs överallt.

Och Birger ville bara gömma sig

Hemskt nog hade alla hans drömmar gått i uppfyllelse. Inte kunde väl han förtjäna allt detta? ”Julskyltning i Grönköping”, skrev han till Gösta i december 1922. ”I dag ha de hängt ut porträtt i Killbergs bokhandel af det gamla svinet. [...] Men jag ligger hemma på soffan och vrider händerna och liksom väntar på att de skola komma och häkta mig.”

Det var framgången som hade häktat honom; han blev inspärrad i ett litteraturens kändisskap, en efterfrågad och övervakad publikfavorit. Många i publiken såg de förföriskt idylliska Fridavisorna som en tidsmaskin som förde dem tillbaka till en lugnare tid, före världskrig, industrialisering och kvinnofrigörelse, och kanske Frida som den goda kvinnan personifierad: söt, ljuv, tillbaka-dragen. Men inte sältan i Fridas personlighet, hennes förmåga att punktera bodbitrådets poetiska utgjutelser med en vass replik. På ytan är Fridavisorna kanske sentimentala idyller. Men inuti driver de med det gamla patriarkala samhället.

Ett år av applåder och scenskräck

Sjöberg utnämndes till en ny Bellman. I längden kunde han inte stå emot erbjudanden om att göra turnéer. Det var, sa han: ”som att plocka upp pengar från gatan”. Under 1923 erövrade han Skåne och Stockholm med flera städer, fick en luta och en lagerkrans av beundrande vänner. Under hösten återvände han i triumf till hemstaden, gav två bejublade konserter – flera av lärarna från läroverket applåderade i salongen – och tog familjens revansch för de snöpliga åren.

Det var ett år av applåder, buketter och publikspring, men också av scenskräck. Sjöberg vände ut och in på sig inför publik varje kväll. Och sedan var det hyllnings-



Birger Sjöberg som redaktionssekreterare på Helsingborgs-Posten omkring 1917.

middagar där han väntades vara trevlig och glad. Han knaprade valeriana bakom husknutarna före konserterna, han flydde till pensionat för att vila upp sig. Till sist började rykten gå om att han blivit sinnessjuk.

Den stora konstens prislapp

Nu förändrades också hans litterära formspråk; visorna hade han lagt bakom sig. 1924 stängde han in sig i Ramlösa, lät håret växa axellångt medan han skrev på en väldig roman. Ett halvår senare var *Kvartetten, som sprängdes* klar – en lysande tidsskildring där Sjöberg fångar krigsårens hetsiga spekulationsyra i en familjeroman som samtidigt är en berättelse om att bli vuxen, och där persongalleriet myllrar som i en roman av Dickens.

Kvartetten, som sprängdes gick ännu bättre än *Fridas bok*. Nya upplagor varannan dag. Sjöberg tyckte att han blivit "blåslagen av lyckan". Och följderna blev ännu starkare ångest; framgången ingav honom fasa då han verkade dömd till att betraktas som föga mer än en harmlös underhållare. Få såg romanens andra dimensioner – lovsången till livets kraft, berättelserna om mäns ensamhet och svårigheten att betala priset för den stora konsten.

Fyrtioårskris och portalverk

Åren som kom skrev Sjöberg *Kriser och kransar*, som numera ses som ett pionjärbete i den svenska modernismen. Nu skulle han uttrycka sin egen personlighet, ge sin egen syn på livet och samtiden – bortom maskeradnumren och underhållningen. Under allt värre humörsvängningar arbetade Sjöberg med olika utkast och planer, instängd med Anna Rosdahl i villan hemma i Ramlösa.

På sätt och vis är *Kriser och kransar* en fyrtioårskris i poetisk form. Sjöberg fyllde fyrtio i december 1925 och levde i känslor av förstelning, av omprövning och sökande efter nya vägar. I *Kriser och kransar* ville han finna sig själv på nytt som poet. Han satsade allt, men få såg hans avsikter. Läsarna väntade sig idyller och fick expressionism. Somliga såg dikterna som dårdikter och fruktade för Sjöbergs förstånd. Vem hade väntat sig sådana virvelvindar från den som brukade kallas Fridas blide sångare?

Många avfärdade honom som en reklamluff som nu avslöjat sig som en poetisk klåpare. Ture Nerman talade om "pekorall", Sten Selander om "ohjälplig brustenhet och förvirring". Då hjälpte det inte att Fredrik Böök talade om Sjöbergs genialitet och utsåg diktsamlingen till årets märkligaste bok. Publiken svek.

Ekonomisk misär och kreativt skeppsbrott

Återstoden av Sjöbergs liv blev en eländets tid: ekonomin byggde på en bästsäljareförfattares inkomster – han skänkte bort pengar till behövande och lät resten rinna mellan fingrarna. Men *Kriser och kransar* blev ett ekonomiskt fiasko. Sjöberg levde i en mardröm av förskott, av brödskriveri och kapsejsade litterära idéer.

Hans diktning från de sista åren bär på mäktiga och skrämmande visioner av en värld behärskad av kyla och oförståelse. Där är noveller och dikter om författarnas svåra villkor, där är apokalyptiska visioner av Glömskans Natt, av Hopplöshetens svarta stjärna. Kulmen kom i självuppgörelsen *Vidundrets röst*, där Sjöberg gjorde rent hus med sina tre böcker – en grälsjuk monolog som han

fick refuserad av Bonniers. Sällan har en författare gisslat sig själv som Sjöberg gjorde i detta verk.

In i skuggorna

De sista åren gled Sjöberg in i en depression så svår att hans läkarvänner befarade att han behövde interneras. Få hade som han fått vistas på författarlivets solsida, men få har också kommit så långt in bland dess skuggor. Till sist fick han lunginflammation. Det var före antibiotikans tid och prognosen var dålig. På Valborgsmässoafton 1929 dog Sjöberg. Då var ett brev från Samfundet De Nio på väg till honom, med meddelandet att han fått Samfundets stora pris detta år – en av dåtidens finaste författarutmärkelser och en räddning undan de värsta ekonomiska bekymren. Men Sjöberg hade redan glidit in i medvetlösheten, hemsökt av febersyner om hur människor bröt sig in i hans rum för att föra bort honom.

Det var Sjöbergs sätt att dö. Hans sätt att leva har sedan dess varit hans visor och böcker. *Kriser och kransar* hälsades snart som en modernistisk klassiker, beundrad av fyrtioalisterna och senare generationer. Och *Kvartetten, som sprängdes* och *Fridavisorna* har fortsatt att locka läsare och lyssnare.

Birger Sjöberg är en författare som inte lämnar oss i fred. Han har ögonen på vår tid – aktiehysteris, moderniseringens och den sociala utsatthetens tid.



FOTO: CATO LEIN

Johan Svedjedal

Professor i Litteraturvetenskap vid Uppsala universitet. Hösten 1999 gav han ut sin biografi över Birger Sjöberg, *Skrivaredans* (Wahlström & Widstrand).